

KASB TANLASHDA QIZIQISH VA QOBILIYATNING AHAMIYATI*Eshchanova Feruza Kenjayevna**Xorazm viloyati Shovot tumani 18-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi**Jumaniyozova Zumrad Shavkatovna**Xorazm viloyati Shovot tumani 51-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada kasb tanlash jarayonida qiziqish va qobiliyatning tutgan o'rni, yoshlarning individual psixologik xususiyatlarini aniqlash hamda ularni to'g'ri kasbga yo'naltirishning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, o'quvchilarning kasbiy qiziqishlarini shakllantirish, qobiliyatlarini rivojlantirish va ongli ravishda kasb tanlashiga ta'sir etuvchi psixologik-pedagogik omillar tahlil qilingan. Maqolada kasb tanlashda oila, maktab va psixolog hamkorligining muhim jihatlari ham ochib berilgan. Yoshlarni o'z imkoniyatlari va qiziqishlariga mos kasb tanlashga yo'naltirish ularning kelajakdagi muvaffaqiyati hamda jamiyatda munosib o'rin egallashida muhim omil ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: kasb tanlash, qiziqish, qobiliyat, kasbiy yo'naltirish, psixologik xususiyatlar, o'quvchi shaxsi, kasbiy motivatsiya, individual yondashuv, psixodiagnostika, kasbiy rivojlanish, o'smirlik davri, ongli tanlov.

KIRISH

Bugungi globallashuv va tezkor rivojlanayotgan jamiyat sharoitida yoshlarni ongli ravishda kasb tanlashga yo'naltirish muhim ijtimoiy-pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Har bir insonning kelajakdagi muvaffaqiyati, jamiyatda o'z o'rnini topishi hamda shaxs sifatida kamol topishi ko'p jihatdan to'g'ri kasb tanlashiga bog'liqdir. Shu sababli ta'lim tizimida o'quvchilarning qiziqishi, qobiliyati va individual imkoniyatlarini o'rganish asosida ularni kasbga yo'naltirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Kasb tanlash inson hayotidagi eng muhim va mas'uliyatli qarorlardan biri bo'lib, u nafaqat shaxsning moddiy farovonligini, balki ruhiy qoniqishi, o'ziga bo'lgan ishonchi va hayotdan mamnunligini ham belgilaydi. Agar o'quvchi o'z qiziqishi va qobiliyatiga mos bo'lmagan kasbni tanlasa, bu holat kelajakda kasbiy qoniqmaslik, motivatsiyaning pasayishi hamda psixologik muammolarning yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Aksincha, insonning ichki qiziqishi va tabiiy qobiliyatiga mos kasb tanlashi uning kasbiy faoliyatda yuqori natijalarga erishishiga xizmat qiladi. Qiziqish shaxsning muayyan faoliyat turiga bo'lgan ichki intilishi va ehtiyojini ifodalasa, qobiliyat esa ushbu faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish imkonini beruvchi individual psixologik xususiyatlar majmuasidir. Shu bois kasb

tanlash jarayonida o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini o'z vaqtida aniqlash, rivojlantirish hamda to'g'ri yo'naltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda maktab, oila, pedagoglar va psixologlarning hamkorligi alohida o'rin tutadi. Maktab amaliyotida kasbga yo'naltirish ishlari turli psixologik diagnostik metodlar, suhbatlar, treninglar va kasbiy maslahatlar orqali amalga oshiriladi. Bunday faoliyat o'quvchilarning o'zini anglashiga, qiziqish doirasini aniqlashiga hamda kelajak kasbi haqida aniq tasavvur hosil qilishiga yordam beradi. Ayniqsa, o'smirlik davrida kasbiy o'zlikni anglash jarayoni faol shakllanadi. Shu sababli mazkur davrda olib borilgan psixologik-pedagogik ishlar yoshlarning kelajak hayotiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Mazkur maqolada kasb tanlashda qiziqish va qobiliyatning ahamiyati, ularning shaxs rivojlanishidagi o'rni hamda yoshlarni ongli kasb tanlashga yo'naltirishning psixologik-pedagogik jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, kasb tanlash jarayonida uchraydigan muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar yoritiladi.

ASOSIY QISM

Kasb tanlash jarayoni inson hayotidagi eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Chunki insonning kelajakdagi faoliyati, jamiyatdagi o'rni, moddiy va ma'naviy farovonligi ko'p jihatdan tanlangan kasbga bog'liq bo'ladi. Shu sababli yoshlarni kasbga to'g'ri yo'naltirish masalasi ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri sifatida qaraladi. Kasb tanlashda esa eng muhim omillardan biri o'quvchining qiziqishi va qobiliyatidir. Qiziqish — shaxsning muayyan faoliyat turiga nisbatan ijobiy munosabati, ichki ehtiyoji va intilishidir. O'quvchining ma'lum bir fan yoki faoliyatga bo'lgan qiziqishi uning shu sohada faol bo'lishiga, bilim va ko'nikmalarni mustaqil ravishda egallashiga yordam beradi. Qiziqish insonni izlanishga, o'rganishga va o'z ustida ishlashga undovchi muhim psixologik omil hisoblanadi. Agar o'quvchi tanlangan kasbga chin dildan qiziqsa, u kelajakda o'z faoliyatidan ruhiy qoniqish oladi va yuqori natijalarga erishadi.

Qobiliyat esa insonning ma'lum bir faoliyatni muvaffaqiyatli bajarish imkonini beruvchi individual psixologik xususiyatlar yig'indisidir. Har bir insonning qobiliyati turlicha bo'lib, ayrimlarda texnik qobiliyat kuchli rivojlangan bo'lsa, boshqalarda ijodiy, kommunikativ yoki analitik qobiliyatlar ustun bo'lishi mumkin. Qobiliyatning erta aniqlanishi va rivojlantirilishi o'quvchining o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholashiga yordam beradi. Shu sababli maktab davridan boshlab bolalarning individual xususiyatlarini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Kasb tanlashda qiziqish va qobiliyat bir-biri bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Qiziqish mavjud bo'lib, qobiliyat yetarli darajada rivojlanmagan bo'lsa, inson o'z ustida ishlash orqali ma'lum natijalarga erishishi mumkin. Ammo qobiliyat mavjud bo'lsa-yu, qiziqish bo'lmasa, faoliyat samaradorligi past bo'lishi ehtimoli yuqori bo'ladi. Shu bois kasb tanlashda ushbu ikki omilning uyg'unligi muhim hisoblanadi. Aynan qiziqish va

qobiliyatning mosligi insonning kasbiy muvaffaqiyati va mehnatdan qoniqish hosil qilishida asosiy mezonlardan biridir. Bugungi kunda ayrim yoshlar kasb tanlashda ota-onaning istagi, moddiy manfaat yoki jamiyatdagi obro' -e'tiborni asosiy mezon sifatida qabul qilmoqda. Natijada o'z qiziqishi va imkoniyatlariga mos bo'lmagan kasbni tanlash holatlari uchrab turadi. Bu esa kelajakda kasbiy stress, ish faoliyatidan qoniqmaslik, o'ziga bo'lgan ishonchning pasayishi kabi salbiy holatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli yoshlarni kasb tanlashda mustaqil fikrlashga, o'z qiziqish va qobiliyatlarini to'g'ri baholashga o'rgatish zarur.

Kasbga yo'naltirish jarayonida maktab psixologining o'rni alohida ahamiyatga ega. Psixolog o'quvchilarning individual xususiyatlarini o'rganadi, psixodiagnostik metodlar orqali ularning qiziqish va qobiliyatlarini aniqlaydi hamda mos kasblar haqida tavsiyalar beradi. Turli testlar, anketa so'rovlari, suhbat va trening mashg'ulotlari orqali o'quvchilarda kasbiy o'zlikni anglash jarayoni shakllantiriladi. Bundan tashqari, psixolog ota-onalar bilan hamkorlikda ishlash orqali farzandning imkoniyatlarini to'g'ri baholash va qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. Kasbga yo'naltirishda pedagoglarning ham mas'uliyati katta. O'qituvchilar dars jarayonida o'quvchilarning qiziqishlarini kuzatib boradi, ularning qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi topshiriqlar beradi hamda fanlarga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi. Ayniqsa, amaliy mashg'ulotlar, tanlovlar, loyiha ishlari va kasb egalari bilan uchrashuvlar o'quvchilarning kelajak kasbi haqidagi tasavvurlarini kengaytiradi. Oila ham kasb tanlash jarayonining muhim subyekti hisoblanadi. Ota-onalar farzandining qiziqishi va imkoniyatlarini inobatga olgan holda unga ruhiy qo'llab-quvvatlash ko'rsatishi lozim. Farzandni majburlash yoki o'z istagini unga yuklash aksariyat hollarda salbiy natijalarga olib keladi. Aksincha, farzandning mustaqil qaror qabul qilishiga ko'maklashish unda mas'uliyat va ishonch hissini rivojlantiradi. Shuningdek, zamonaviy jamiyatda mehnat bozori ehtiyojlari ham kasb tanlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Axborot texnologiyalari, tibbiyot, pedagogika, muhandislik kabi sohalarga bo'lgan ehtiyojning ortib borayotgani yoshlardan zamonaviy bilim va ko'nikmalarni egallashni talab etmoqda. Shu bois kasbga yo'naltirish jarayonida nafaqat qiziqish va qobiliyat, balki jamiyat ehtiyojlari ham hisobga olinishi maqsadga muvofiqdir. Demak, qiziqish va qobiliyat insonning kasbiy shakllanishida muhim psixologik omillar hisoblanadi. Ularni o'z vaqtida aniqlash va rivojlantirish yoshlarning kelajakda o'z o'rnini topishi, kasbiy muvaffaqiyatga erishishi hamda jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'shishiga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kasb tanlash inson hayotidagi eng muhim va mas'uliyatli jarayonlardan biri hisoblanadi. To'g'ri tanlangan kasb shaxsning nafaqat moddiy farovonligini, balki ruhiy qoniqishi, o'ziga bo'lgan ishonchi va jamiyatdagi o'rnini ham belgilab beradi. Shu sababli yoshlarni ongli ravishda kasb tanlashga yo'naltirish

bugungi ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri sanaladi. Kasb tanlashda qiziqish va qobiliyat asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi. Qiziqish insonni muayyan faoliyatga undasa, qobiliyat ushbu faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish imkonini beradi. Ushbu ikki omilning uyg'unligi kasbiy muvaffaqiyat, mehnatdan qoniqish va shaxsning o'z salohiyatini to'liq namoyon etishiga xizmat qiladi. Aksincha, qiziqish va qobiliyatga mos bo'lmagan kasb tanlovi kelajakda turli psixologik va ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Yoshlarning qiziqishi va qobiliyatini aniqlashda maktab, oila, pedagog va psixologlarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, maktab psixologlari tomonidan olib boriladigan psixodiagnostik ishlar, suhbatlar, trening va maslahatlar o'quvchilarning kasbiy o'zligini anglashiga yordam beradi. Ota-onalar esa farzandning individual imkoniyatlarini hisobga olib, uni qo'llab-quvvatlashi lozim. Shuningdek, zamonaviy jamiyat va mehnat bozori talablarini hisobga olgan holda yoshlarni kasbga yo'naltirish, ularda mustaqil fikrlash, mas'uliyat va kasbiy motivatsiyani shakllantirish muhim vazifalardan biridir. Chunki bugungi kunda raqobatbardosh, bilimli va o'z kasbini sevuvchi mutaxassislarni tayyorlash jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Demak, qiziqish va qobiliyatni inobatga olgan holda amalga oshirilgan kasb tanlovi insonning kelajakdagi muvaffaqiyati, kasbiy barkamolligi va hayotdan mamnunligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimova V.M. **Psixologiya.** – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. G'oziev E.G'. **Yosh davrlari psixologiyasi.** – Toshkent: Universitet, 2020.
3. Davletshin M.G. **Umumiy psixologiya.** – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018.
4. Nishonova Z.T. **Pedagogik psixologiya asoslari.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
5. To'xtayeva M.X. **O'smirlar psixologiyasi va tarbiya masalalari.** – Toshkent: Ma'naviyat, 2020.
6. Андреева Г.М. **Социальная психология.** – Москва: Аспект Пресс, 2019.
7. Немов Р.С. **Психология.** – Москва: Владос, 2018.
8. Turdiyev N.Sh. **Axborot texnologiyalari va media madaniyat.** – Toshkent: Innovatsiya, 2022.
9. UNESCO. **Digital Learning and Child Well-Being Report.** – Paris, 2023.
10. World Health Organization. **Public Health Implications of Excessive Screen Use Among Children and Adolescents.** – Geneva, 2022.
11. Internet ma'lumotlari